

РЕАЛІЇ В ПОВІСТЯХ М.В. ГОГОЛЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ

REALITIES IN THE STORIES OF M. V. GOGOL AND FEATURES OF THEIR REPRODUCTION IN GERMAN-LANGUAGE TRANSLATIONS

Хортюк Д.О.,

orcid.org/0000-0001-8747-3756

*аспірантка кафедри романо-германської філології та перекладу з німецької мови
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

Під час перекладу реалій або лексичних одиниць національного або історичного колориту, перед перекладачем постають дві основні проблеми: відсутність у перекладі еквіваленту та необхідність зберегти особливий національний або історичний колорит. Ця стаття аналізує способи відтворення реалій та локалізмів німецькою мовою в «українських» повістях «Вечера на хуторі близ Диканьки» М. В. Гоголя. Особлива увага приділяється вибору прийомів відтворення реалій у мові перекладу та труднощам, з якими зустрічається перекладач у процесі перекладу реалій. Адже кожна мова відображає особливості національної культури, історії, менталітету того народу, який нею розмовляє, а кожен художній твір створюється в рамках певної культури. Носіям інших мов елементи цієї культури можуть бути абсолютно незнайомими і незрозумілими. Тому текст потребує адаптування для того, щоб він став зрозумілим для читача перекладу. Отже, у даній роботі акцентується увага на тому, що твори М. В. Гоголя та їх головна специфіка полягає в історичному та національно-культурному компоненті. Відомо, що найяскравіше ця специфіка проявляється у відповідних мовних реаліях. Дослідження показало, що переклад реалій вимагає від перекладача не лише володіння певними стратегіями та прийомами правильного відтворення елементів, що мають національно-специфічний характер, а й знання та розуміння національного характеру, культури, традицій та історичних алюзій конкретного народу. Варто зазначити, що вибір кожної трансформації залежить від контексту, конкретної ситуації та від аудиторії, на яку розрахований переклад. Аналіз перекладів реалій – це не лише вивчення певних одиниць мови, а й детальне знайомство з культурою країни досліджуваної мови, тому наведений аналіз буде цікавим не лише студентам мовних спеціальностей, а й студентам-культурологам.

Ключові слова: реалії, локалізми, трансформації, адаптація, еквівалент, переклад.

Translating realities or lexical units of national or historical color, the translator faces two main problems: the lack of an equivalent in translation and the need to maintain a special national or historical color. This article analyzes ways to reproduce realities and localisms in German in the «Ukrainian» stories «Evenings on a Farm Near Dikanka» by Gogol. Particular attention is paid to the choice of techniques for reproducing realities in the language of translation and the difficulties encountered by the translator in the process of translating equivalent vocabulary. Because each language reflects the peculiarities of national culture, history, the mentality of the people who speak it, and each work of art is created within the framework of a certain culture. To speakers of other languages, elements of this culture may be completely unfamiliar and incomprehensible. Therefore, the text needs to be adapted in order for it to become clear to the reader of the translation. Consequently, this work emphasizes that Gogol's works and their main specifics are in the historical and national-cultural component. It is known that this specificity is most clearly manifested in the corresponding linguistic realities. The study showed that translating realities requires the translator not only to possess certain strategies and techniques for correctly reproducing elements that are nationally specific, but also to know and understand the national character, culture, traditions and historical allusions of a particular people. It should be noted that the choice of each transformation depends on the context, the specific situation and the audience for which the translation is designed. Analysis of translations of realities is not only the study of certain units of the language, but also a detailed acquaintance with the culture of the country of the studied language, so the analysis will be interesting not only to students of language specialties, but also to cultural students.

Key words: realities, localisms, transformations, adaptation, equivalent, translation.

Постановка проблеми. В сучасному світі існує безліч робіт, присвячених перекладу національного колориту творів М. В. Гоголя, зокрема, колориту світу Малоросії. Незважаючи на величезну кількість досліджень, присвячених творчості письменника, однозначної відповіді на питання як достовірно відтворити авторські реалії, інтенції та взагалі зберегти неповторний стиль Гоголя не існує. Гоголівська манера письма і її характеристика настільки ж загадкові, як і сама особистість письменника. Актуальність статті

полягає в тому що вона доповнить загальну теоретичну картину досліджень перекладів реалій на різних мовних рівнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В сучасному світі дослідженню перекладів творів М. В. Гоголя приділяється особлива увага. З'являються нові та перевидаються старі переклади, виходять монографії та збірники статей з думками критиків про творчість письменника. Ще в першій половині XIX століття творчість М. В. Гоголя була широко відома

за кордоном. Саме в цей період критики та літератори вперше заговорили про проблеми перекладу гоголівських текстів іноземними мовами (В. Г. Белінський, Ф. М. Достоевський, М. Н. Катков, М. А. Мельгунов та інші). У ХХ столітті з'явилися праці (М. П. Алексєєв, С. Г. Ісаков, А. В. Михайлов, Д. М. Урнов та інші) щодо сприйняття творів Гоголя за межами України, аналізувалися переклади на мови Азії та Сходу (А. А. Іскоз-Долинїна, К. П. Мкртчян, Є. М. Пинус, Б. Л. Рїфтїн та інші). В сьогочасних реалїях відводиться особливе місце вивченню перекладів М. В. Гоголя, підтвердженням цього є – постійні оприлюднення нових публікацій та досліджень щодо питання трансформації гоголівського тексту під час перекладу. Детальний аналіз особливостей мовних реалїй, а також специфіки їх перекладу, представлений у роботах М. Л. Алексєєвої (2007), В. В. Кабакчі (2001), А. Є. Супрун (1958), Б. І. Рєпіна (1970) Г. Д. Томахїна (1981), Г. В. Шаткова (1952), Д. Ю. Цибїна (1988) та інших учених. Дослідники звертають увагу на проблеми якості перекладів, проблеми перекладів реалїй, проблеми відтворення авторської інтенції, проблеми збереження національного колориту, проблеми ступеня адаптації тексту до звичок зарубїжних читачів, до традицій зарубїжної літератури.

В розвідці висвітлюються основні методи та прийоми за допомогою яких перекладач досягає адекватного перекладу реалїй та локалізмів. Вперше дослідження проводиться саме на українських повістях М.В.Гоголя.

Постановка завдання. Мета дослідження провести порівняльний аналіз оригіналу та його перекладу німецькою мовою циклу повістей «Вечера на хуторі близ Диканьки» та виявити відмінності між авторською інтерпретацією повістей та її перекладацькою інтерпретацією М. Пфайффера. Це дозволить простежити смислові трансформації твору за допомогою яких він увійде до німецькомовної культури.

Виклад основного матеріалу. З моменту створення М. В. Гоголем циклу повістей «Вечера на хуторі близ Диканьки» в Німеччині вийшла велика кількість професійних та аматорських перекладів цих надзвичайних повістей. Їх поява обумовлювалася історичними, політичними, соціальними причинами, індивідуальністю самого перекладача. Всі ці фактори впливали і власне на зміст перекладів. Цілком очевидно, що вони досить різні як за якістю, так і за впливом на читача у той чи інший період часу [4, с. 68].

У процесі перекладу художніх текстів перед перекладачем постають численні труднощі – лексичні, граматичні та стилістичні. Серед лексичних проблем під час перекладу особливу складність становлять переклад одиниць, що відображають національні явища та реалїї, та одиниці які характеризують певний часовий контекст. Для того щоб переклад вийшов вдалим перекладач має володіти не лише мовою оригіналу, а й мати фонові знання, володіти історичними фактами та бути добре обізнаним із культурою країни, яка описується або про яку йде мова у творі. Також не варто забувати, що інтерпретація під час перекладу передбачає співтворчість перекладача та автора оригінального твору, якщо така співтворчість буде недосягнута, може виникнути зовсім нове розуміння твору у мові перекладу.

В статті ми проаналїзуємо стратегії перекладу реалїй на основі німецькомовного варіанту циклу повістей М. В. Гоголя «Вечера на хуторі близ Диканьки»: переклад М. Пфайффера, виконаний в 1969 році.

Повість завжди була улюбленим жанром М. В. Гоголя, він створив три цикли повістей, один з яких «Вечера на хуторі близ Диканьки» дуже часто називають саме українськими повістями. Дійсно, в повістях автор дуже детально та яскраво описує національний характер побуту і звичаїв українського народу. Для досягнення своєї цілі М. В. Гоголь використовує у своїх творах велику кількість реалїй та локалізмів, завдяки яким і розкривається задум автора у відображенні національного і місцевого колориту. Більшість таких реалїй були не зовсім зрозумілі навіть сучасникам Гоголя, не говорячи вже про сучасного читача, тому для таких лексичних одиниць має пояснення. Як стверджує відома дослідниця творчості Гоголя О. А. Волошина, Гоголь почав складати словник з «малоруськими виразами» та споконвічно українськими словами ще під час навчання в школі, а згодом він активно використовував свій словник в написанні своїх творів.

Мова М. В. Гоголя унікальна, у ній відображається багатство мови, національний характер, своєрідність і самобутність народного життя. Тому переклад гоголівських творів іноземними мовами, відтворення національного культурно-історичного фону оригіналу – надскладне завдання, що вимагає від перекладача високої майстерності. Белінський, Веселовський, Шенрок, Бєлий та інші дослідники гоголівських перекладів наголошують на значних труднощах пов'язаних з перекладом реалїй [3, с.110]. Основними труднощами, які чекають перекладача при відтворенні реалїй

іншою мовою, є відсутність у мові перекладу точної відповідності перекладної реалії через те, що носії цієї мови не мають референта, тобто, об'єкта, що позначається цією реалією, тому постає необхідність не лише передати предметне значення реалії, а й зберегти її національний та історичний колорит. Тому для точного перекладу реалій можна обрати лише два способи їх відтворення – транскрипція та переклад (контекстуальний, приблизний, описовий, калькування).

Під час перекладу на німецьку мову повістей М. В. Гоголя «Вечер накануне Ивана Купала», «Сорочинская ярмарка», «Ночь перед Рождеством», «Майская ночь, или Утопленница» перекладач М. Пфайффер використовує практично весь арсенал засобів та прийомів. Наприклад, для відтворення побутових реалій (назв предметів побуту, одягу, страв та напоїв) використовується: описовий переклад, гіперонімічний переклад, функціональна заміна та контекстуальний переклад. Багато реалії також передаються за допомогою транскрипції.

Далі розглянемо способи відтворення реалій на прикладах з текстів повістей. Найбільше труднощів викликав переклад німецькою мовою слова «кисель», яке зустрічалося в тексті оригіналу кілька разів і щоразу було відтворено по-новому. Варто заздалегідь наголосити, що для цієї реалії існує відповідний аналог в німецькій, а саме “der Kissel”.

– «в балахоне из тонкого сукна, цвету застуженного картофельного киселя [5, с. 251]»;

– «in vornehmem Staubrock – feinstes Tuch, gelblichweiß wie abgestandener Kartoffelauflauf [10, с. 255]».

Якщо розглянути слово «Кисель» з точки зору семантики, то це драглиста страва (у старі часи) ферментованого вівсяного борошна. Тому можна зробити висновки, що переклад, який підібрав перекладач є не зовсім вдалим, адже “der Kartoffelbrei” (картофельне пюре). На нашу думку, в даному конкретному випадку було б доцільніше транслітерувати слово та додати до нього пояснення.

До невдалої функціональної заміни можна також віднести реалію «наймыт» (найнятий робітник) та її переклад “die Magd”. Враховуючи історичні події в Україні, а саме кріпосне право, слуга та найнятий робітник це зовсім різні речі. Саме в цьому випадку був би вдалим описовий/пояснювальний переклад.

Описовий переклад одна з найбільш вживаних трансформацій, наприклад: реалія «чумаки» (обозні, що їздили в Крим за сіллю та рибою), в перекладі твору відтворюється як “eine endlose

Kette von mit Salz und Fisch” або «ятка» (щось типу палатки чи шатру), перекладається як “Leinenzelten”.

Іноді межу між гіперонімічним перекладом та функціональною заміною, коли перекладач замінює незнайому читачеві предмет чи поняття іншими, знайомими, досить складно встановити, як на прикладі реалії «палениці» – “einfaches Brot та das Roggenbrot”. Взагалі за семантикою «палениці» – це білий хліб із білого борошна, який має круглу форму в той час як “das Roggenbrot” – це темний хліб із житнього борошна. Функціональна заміна “einfaches Brot” – також виглядає не досить вдалим варіантом, адже через різний менталітет країн німці мають зовсім інше сприйняття «простого» хлібу. На нашу думку, вдалим перекладу варіантом даної реалії була б транслітерація з уточненням або поясненням. Варто зауважити, що для перекладу однієї ж і тієї реалії перекладач надавав різні варіанти перекладу, проте жодна з них не є близькою до оригіналу.

Транскрипцію та транслітерацію ми можемо бачити при перекладі таких слів як «квас» – “der Kwaß” та «тройка» – “Troika”. Переклад даних реалій дуже точний та вдалий.

Часткове калькування ми можемо спостерігати під час перекладу слова «сливянка» – “der Pflaumenwein” та “der Zwetschgenschnap”. Семантичне значення «сливянка» – наливка, яка настоялася на сливах. Переклад досить вдалий та зрозумілий для німецькомовного читача.

Локалізми, як і реалії, не мають однозначних еквівалентів в мові перекладу. Однак вони мають у літературній мові еквіваленти, які у свою чергу без особливих труднощів можуть бути перекладені іншою мовою у словниковому порядку, що можна спостерігати під час перекладу німецькою мовою повістей М. В. Гоголя, наприклад, «дивчина» перекладається як “das Mädchen”, а «парень» як “der Junge”, а «люлька» (трубка для куріння) як “die Pfeife”.

Таким чином, при перекладі локалізмів основною складністю для перекладача, особливо не носія мови оригіналу, є визначення еквівалента локалізму в літературному каноні мови. Труднощі в розумінні деяких локалізмів можуть бути обумовлені тим, що деякі лексичні одиниці омонімічні іншим одиницям зі складу літературного варіанта мови і іноді важко розпізнати значення слова. Так, наприклад «люлька» за Академічним тлумачним словником, в Україні позначає трубку для куріння, тоді як у російській мові це і колиска для немовля, і поміст для підйому матеріалів [1, с. 235].

Проблеми з розумінням значення за відсутності пояснення можуть виникнути і з лексичною одиницею «комиссар», що за часів Гоголя означало «посадова особа, яка була відповідальна за збір податків, сільську поліцію, дороги» [1, с. 101], лексема була знайомою сучасникам автора, а сьгодні читачі, які знайомі з радянською історією, можуть сприйняти цю лексичну одиницю як таку, що означає представника комуністичної партії у військових частинах (кораблях), об'єднаннях збройних сил, який наділений командними повноваженнями», що, поза сумнівом, створить плутанину у сприйнятті твору.

Однак, не завжди, у літературному зразку мови можна знайти однозначний еквівалент для локалізму, іноді пояснити його можна лише описово, наприклад, «покут» – «місце в кутку під іконами, яке вважалося найпочеснішим», німецькою мовою перекладач відтворює наведений локалізм описово “Platz der Ehre”.

Під час перекладів локалізмів іншою мовою у перекладача виникає менше труднощів, ніж при роботі з реаліями через наявність у локалізмів еквівалентів у літературному варіанті мови, що дають можливість словникового перекладу, однак інші способи, що застосовуються при перекладі реалій, можуть використовуватись перекладачами при відтворенні локалізмів.

Висновки. Отже, проведений аналіз показав, що досягнення адекватності під час перекладу реалій у тексті художнього твору є досить складним завданням. Це зумовлено, насамперед, відмінностями у концептуально-культурологічному та національно-історичному відношенні. Безсумнівно, перекладач має мати філологічну освіту, має володіти талантом, професійний перекладач повинен

володіти інтралінгвістичними та екстралінгвістичними знаннями, повинен чудово знати обидва народи, обидві мови, всі деталі авторського стилю і методу, походження слів і словотвори. Проаналізувавши частотність вживання різних способів відтворення реалій під час перекладу німецькою мовою повістей М. В. Гоголя «Вечер накануне Ивана Купала», «Сорочинская ярмарка», «Ночь перед Рождеством», «Майская ночь, или Утопленница» можна стверджувати, що здебільшого перекладач вдається до функціональної заміни, транслітерування та описового перекладу. Аналіз способів перекладу реалій в «українських» повістях М. В. Гоголя дозволив виявити неописані раніше способи відтворення реалій іншою мовою, які можуть розглядатися або як самостійні прийоми, або як різновиди способу функціональної заміни, – заміна реалії іноземною мовою на іншу реалію іноземної мови, з яких-небудь причин краще відому читачам перекладу, або на реалію третьої мови, також знайому читачам. Ці реалії-замінники можуть бути як реаліями у повному розумінні, так і реаліями, запозиченими та сталими в мові перекладу. Отож, переклад має як свої переваги так і недоліки. На підставі виконаної нами роботи ми можемо зробити висновок, що поряд із відтворенням семантичного значення реалії існує також необхідність передати і її колорит, тобто національне та історичне забарвлення. Подальше дослідження може бути зосереджене на класифікації наступних груп реалій та способів їх перекладу, а також на зіставленні порівняльного аналізу не тільки російсько-німецьких текстів, а й російсько-англійських перекладів. Планується детальний розбір підгруп лексики таких як «Українізми» та «Народно-розмовна лексика».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Академічний тлумачний словник української мови : веб-сайт. URL: <http://sum.in.ua/s/komisar> (дата звернення: 15.05.2022).
2. Алексеева М.Л. О влиянии вида реалий на выбор переводческих приемов. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. 2009. № 89. С. 184–191.
3. Белинский В.Г. О Гоголе : статьи, рецензии, письма / за ред. С. Машинского. Москва: Гослитиздат, 1949. 512 с.
4. Виноградов В.С. Перевод : общие и лексические вопросы. Москва : Издательство института общего среднего образования РАО, 2006. 224 с.
5. Гоголь Н.В. Вечера на хуторе близ Диканьки. Харьков : Фолио, 2017. 376 с.
6. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад. Львів : Видавництво при ЛНУ, 1989. 216 с.
7. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. Москва : Высшая школа, 1989. 287 с.
8. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин ; за ред. В. Россельса. Москва: Международные отношения, 1980. 343 с.
9. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка : веб-сайт. URL: <http://slovarozhegova.ru/> (дата звернення: 05.05.2022).
10. Nikolai Gogol. *Abende auf dem Weiler bei Dikanka. Erzählungen*. Berlin (Ost) und Weimar : Aufbau-Verlag, 1968. 368 S.